

**QASJET EDUKATIVE DHE MBËSHTETJA PSIKO-SOCIALE
PËR NXËNËSIT ME ADHD NË MJEDISËT SHKOLLORE.
STRATEGJI DHE PRAKTIKA EFEKTIVE.**

MSc Edlira (Milla) Hani
American British STEM Academy
E-mail: edamilla1@gmail.com

PËRMBLEDHJE

Trajtimi i çrregullimeve të sjelljes dhe ADHD-së në mjediset shkollore synon aftësimin teoriko-praktik të stafit mësimor për të përballuar dhe menaxhuar këto sfida në kontekstin e zhvillimeve të reja shoqërore dhe arsimore. Ky çrregullim nuk lidhet vetëm me historinë individuale të nxënësit dhe strukturat e tij të brendshme, por edhe me kulturën bashkëkohore, etikën dhe organizimin shoqëror, duke kontribuar kështu në një përfitim shoqëror më të gjerë. Nxënësi me ADHD shpesh interpreton realitetin bazuar në perceptimet e tij personale dhe jo në konkluzione konceptuale, dhe mënyrat irracionale të menduarit përbëjnë pjesë të zhvillimit normal konjitiv dhe emocional të tij. Kjo e bën të nevojshme një qasje të veçantë në edukimin shkollos. Trendi aktual i arsimit gjithëpërfshirës dhe formësimit të pedagogjisë së specializuar thekson rëndësinë e adresimit të këtyre çështjeve në mënyrë të qëndrueshme. Kjo qasje jo vetëm që përmirëson cilësinë e arsimit, por edhe nxit një mjedis më të përfshirës dhe të mirëkuptuar për nxënësit me çrregullime të sjelljes dhe ADHD.

Fjalët çelës: ADHD, PEI (Plani i Edukimit Individual), edukimi gjithëpërfshirës

ABSTRACT

The treatment of behavioral disorders and ADHD in school settings aims at the theoretical-practical training of teaching staff to face and manage these challenges in the context of new social and educational developments. This disorder is not only related to the student's individual history and internal structures, but also to contemporary culture, ethics and social organization, thereby contributing to a wider societal benefit. The student with ADHD often interprets reality based on his personal perceptions rather than conceptual inferences, and irrational ways of thinking are part of his normal cognitive and emotional development. This necessitates a special approach to school education. The current trend of inclusive education and the shaping of specialized pedagogy emphasizes the importance of addressing these issues in a sustainable manner. This approach not only improves the quality of education, but also fosters a more inclusive and understanding environment for students with behavioral disorders and ADHD.

Keywords: ADHD, PEI (Individual Education Plan), inclusive education

Hyrje

Shqetësimet për çrregullimet e sjelljes te fëmijët, veçanërisht për ata me Çrregullim të Vëmendjes dhe Hiperaktivitetit (ADHD), kanë marrë një rëndësi të veçantë në fushën e edukimit gjithëpërfshirës. ADHD është një çrregullim neuro-zhvillimor i karakterizuar nga pavëmendja, hiperaktiviteti dhe impulsiviteti, që ndikon në aftësinë e një fëmije për të funksionuar në mënyrë efektive në mjedise të ndryshme, përfshirë shkollën¹. Fëmijët me ADHD karakterizohen nga një aktivitet i lartë fizik dhe nuk rrinë dot për shumë kohë në një vend. Nuk ndjehen mirë as kur detyrohen të qëndrojnë ulur në karrige dhe gjithmonë shtrihen². ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) është një çrregullim i trurit që ka të bëjë me një ndryshim të ndërtimit dhe funksionimit të një pjese të tij, pikërisht me atë të lobit qendror (frontal) të trurit dhe që, për fat të keq, ashtu si për çdo çrregullim tjetër nervor, shkaqet e vërteta nuk dihen. ADHD-ja ka shkaqet biologjike dhe përgjithësisht është e trashëgueshme. Truri i tyre është më i vogël se i fëmijëve tipik. ADHD-ja nuk kushtëzohet nga ambienti ku fëmija rritet, as nga gjendja ekonomike dhe profesionale apo morale e prindërve³. Disa studiues mendojnë se është një refleks përgjegjës për këtë parahati që ndjejnë fëmijët me ADHD, i cili e tërheq trupin në dy drejtime të ndryshme⁴. Refleksi simetrik tonik i qafës (STNR)⁵ mendohet se nuk është maturuar mjaftueshëm. Mendohet se ky kontigjent përbën rreth 3-5% të fëmijëve 2-6 vjeç, të moshës parashkollore.

Qëllimi i këtij studimi është të trajtojë ndikimin e ADHD-së në mjedisin shkollor dhe të ofrojë strategji për mbështetjen psiko-sociale dhe edukative të këtyre individëve. Në kuadrin e një mjedisi arsimor në ndryshim të shpejtë dhe me një rritje të numrit të rasteve të diagnostikuara me ADHD, është thelbësore që stafi mësimor të jetë i pajisur me njohuritë dhe aftësitë e duhura për të përballuar sfidat që paraqet ky çrregullim⁶. ADHD nuk është thjesht një problem individual; është një fenomen që lidhet ngushtë me faktorë të ndryshëm shoqërorë, kulturorë dhe organizativë. Prandaj, ndërhyrjet efektive kërkojnë një qasje të gjithanshme që të përfshijë jo vetëm mësuesit dhe nxënësit, por edhe prindërit, specialistët dhe politikëbërësit⁷.

¹ Barkley, R. (1990). Attention deficit/hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment. New York: Guilford Press.

² Barkley, R. (1997). ADHD and the nature of self-control. New Jersey: Guilford.

³ MTA Cooperative Group. (2004). National Institute of Mental Health Multimodal Treatment Study of ADHD Follow-up: 24-Month Outcomes of Treatment Strategies for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Pediatrics*, 113(4), 754-761

⁴ Olfson, M., Gomeroff, M., Marcus, S., & Jensen, P.S. (2003). National trends in the treatment of attention deficit hyperactivity disorder. *American Journal of Psychiatry*, 160(6): 1071-1077.

⁵ Goddard Blythe Sally (2009) 'Attention, Balance and Coordination: the ABC's of learning success. 1st Edition

⁶ Conrad, P. (1976). Identifying hyperactive children: The medicalization of deviant behaviour. Lexington, MA: Lexington Books.

⁷ Cooper, P. (2001). Understanding AD/HD: A brief critical review of the literature. *Children and Society*, 15, 387-395.

Një nga sfidat kryesore me të cilat përballen mësuesit është menaxhimi i sjelljes së nxënësve me ADHD në klasë. Sjellja impulsive dhe mungesa e vëmendjes mund të prishin procesin mësimor dhe të ndikojnë negativisht në mësimin e nxënësve të tjerë. Për të adresuar këto sfida, është e domosdoshme që mësuesit të kenë akses në trajnime të specializuara dhe burime që t'i ndihmojnë ata të zhvillojnë strategji efektive për menaxhimin e klasës. Trajnimet duhet të përfshijnë teknika për përmirësimin e vëmendjes dhe reduktimin e sjelljeve impulsive, si dhe mënyra për të krijuar një mjedis mësimor mbështetës dhe gjithëpërfshirës⁸.

Një element tjetër thelbësor i mbështetjes për nxënësit me ADHD është zhvillimi i Planeve të Edukimit Individual (PEI). PEI-të janë dokumente të personalizuara që përshkruajnë nevojat e veçanta të nxënësit dhe strategjitë specifike që do të përdoren për të përmbushur këto nevoja. Këto plane janë krijuar në bashkëpunim të ngushtë me prindërit, mësuesit dhe specialistët e tjerë, duke siguruar që çdo aspekt i zhvillimit të nxënësit të merret parasysh. PEI-të mund të përfshijnë përshtatje në kurrikulë, modifikime të mjedisit të klasës, dhe përdorimin e teknologjive ndihmëse⁹.

Përveç mbështetjes së drejtpërdrejtë në klasë, është e rëndësishme që shkollat të krijojnë një kulturë gjithëpërfshirëse që promovon mirëkuptimin dhe pranimin e diversitetit të nevojave të nxënësve. Kjo mund të arrihet përmes trajnimeve të vazhdueshme për gjithë stafin shkollor, programeve të ndërgjegjësimit për prindërit dhe komunitetin, dhe zhvillimit të politikave shkollore që mbështesin një qasje gjithëpërfshirëse ndaj edukimit¹⁰.

ADHD është një çrregullim kompleks që kërkon një qasje të integruar dhe gjithëpërfshirëse për të siguruar që nxënësit të kenë sukses në mjedisin shkollor. Ky studim synon të hedhë dritë mbi metodat dhe strategjitë që mund të ndihmojnë në përmirësimin e edukimit dhe jetës së përditshme të nxënësve me ADHD. Duke u fokusuar në trajnimin e stafit mësimor, zhvillimin e PEI-ve dhe krijimin e një kulture shkollore mbështetëse, mund të arrihet një përmirësim i ndjeshëm në cilësinë e jetës dhe arritjet akademike të këtyre nxënësve.

Materialet dhe metodat

Për të realizuar këtë studim mbi ADHD dhe ndikimin e tij në mjedisin shkollor, janë përdorur një sërë materialesh dhe metodash kërkimore për të mbledhur dhe analizuar të dhënat. Ky seksion përshkruan në detaje qasjen kërkimore, përzgjedhjen e pjesëmarrësve, instrumentet e përdorura për mbledhjen e të dhënave, dhe metodat e analizës së të dhënave.

⁸ Foy, J., & Earls, M. (2005). A process for developing community consensus regarding the diagnosis and management of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Pediatrics*, 115: 97–104.

⁹ Udhëzues / Manual praktik për hartimin dhe zbatimin e Planit Edukativ Individual (Pei). 2017. Agjencia Italiane e Bashkëpunimit për Zhvillim dhe Save the Children në partneritet me shoqatën “Mbrojtja e të Drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuara” (MEDPAK) dhe Ministrinë e Arsimit dhe Sportit (MAS). Manuali është vlerësuar nga Instituti i Zhvillimit të Arsimit.

¹⁰ Shrag, P., & Divoky, D. (1975). *The myth of the hyperactive child*. New York: Pantheon. Sonuga-Barke, E. J. (2005). Causal models of attention deficit/hyperactivity disorder: from common simple deficits to multiple developmental pathways. *Biological Psychiatry*, 57, 1231e1238.

Qasja kërkimore

Studimi është realizuar duke përdorur një qasje të përzier kërkimore, që kombinon metodologji cilësore dhe sasiore për të siguruar një kuptim të plotë të çështjeve që lidhen me ADHD në mjedisin shkollor. Kjo qasje lejon mbledhjen e të dhënave të thella përmes intervistave dhe vëzhgimeve, si dhe analizimin e të dhënave statistikore për të nxjerrë përfundime të besueshme.

Përzgjedhja e pjesëmarrësve

Subjektet pjesëmarrëse në studim janë diagnostikuar me ADHD nga Qendra Rajonale e Autizmit (Fondacioni Fëmijët Shqiptarë), kanë kaluar një vlerësim nga Qendra Kombëtare e Zhvillimit (Kombinat) dhe posedojnë një raport mjeko-ligjor nga KMCAP. Për studim janë përzgjedhur 10 nxënës nga shkolla të ndryshme, për secilin prej të cilëve është krijuar një tabelë me pikat e forta dhe të dobëta. Gjatë analizimit të rasteve janë marrë parasysh zhvillimi i përgjithshëm i fëmijës (zhvillimi motorik, fusha e sjelljes, zhvillimi social, bashkëveprimi, bashkëbisedimi, qëndrimi ndaj moshatarëve, probleme personale, konsiderata për të tjerët, zhvillimi emocional) dhe profili socio-ekonomik (gjendja ekonomike, kushtet e banimit, sistemi mbështetës). Pjesëmarrësit në studim përfshijnë nxënës me ADHD, prindërit e tyre, mësuesit dhe specialistët e shkollës (psikologë dhe mësues të specializuar). Nxënësit janë përzgjedhur nga shkolla të ndryshme të qytetit të Tiranës, duke siguruar një përfaqësim të larmishëm të popullsisë së studiuar. Kritere për përzgjedhjen e nxënësve përfshijnë diagnostikimin e konfirmuar të ADHD-së dhe prania e tyre në klasat fillore.

Instrumentet e mbledhjes së të dhënave

1. Intervista të semistrukturuara: janë zhvilluar intervista me mësuesit, prindërit dhe specialistët për të mbledhur informacione të detajuara mbi përvojat dhe qëndrimet e tyre ndaj ADHD-së dhe menaxhimit të saj në klasë. Intervistat kanë përfshirë pyetje mbi sfidat e përditshme, strategjitë e përdorura dhe rezultatet e vërejtura, duke përfshirë shembuj specifikë të mbështetjes akademike në shkrim, matematikë dhe lexim.
2. Vëzhgimet në klasë: janë kryer vëzhgime sistematike në klasat ku ndodhen nxënës me ADHD për të monitoruar sjelljen e tyre dhe ndërveprimet me mësuesit dhe shokët e klasës. Vëzhgimet kanë ndihmuar në identifikimin e faktorëve që ndikojnë në performancën shkollore dhe sociale të këtyre nxënësve, duke përfshirë vëzhgimin e përmirësimeve në shkrim, matematikë dhe lexim.
3. Anketat: janë përdorur anketa të strukturuara për të mbledhur të dhëna sasiore nga mësuesit dhe prindërit mbi përvojat e tyre me ADHD-në. Anketat kanë

përfshirë pyetje mbi strategjitë e menaxhimit të sjelljes, efektivitetin e PEI-ve dhe mbështetjen e ofruar nga shkolla, duke përfshirë edhe mbështetjen akademike në shkrim, matematikë dhe lexim.

4. Dokumentet shkollore: janë analizuar dokumentet shkollore, përfshirë PEI-të, raportet e vlerësimeve dhe planifikimet e mësimdhënies për të kuptuar qasjen e shkollës ndaj nxënësve me ADHD dhe për të vlerësuar efektivitetin e masave të ndërmarra. Këto analiza përfshijnë shqyrtimin e mbështetjes akademike në shkrim, matematikë dhe lexim.

Metodat e analizës së të dhënave

1. Analiza cilësore: të dhënat e mbledhura nga intervistat dhe vëzhgimet janë analizuar duke përdorur metodat e analizës tematike. Kjo qasje lejon identifikimin dhe ekzaminimin e modeleve dhe temave kryesore që shfaqen në të dhënat cilësore.
2. Analiza sasiore: të dhënat e anketave janë analizuar duke përdorur teknika statistikore për të vlerësuar marrëdhëniet dhe ndryshimet midis variablave të ndryshëm. Janë përdorur testet statistikore për të nxjerrë përfundime mbi efektivitetin e ndërhyrjeve dhe strategjive të menaxhimit të sjelljes.
3. Analiza e dokumenteve: dokumentet shkollore janë analizuar për të vlerësuar përputhshmërinë me praktikatat më të mira dhe standardet e rekomanduara për menaxhimin e ADHD-së në mjedisin shkollor.

Strategjitë për të arritur objektivat e paracaktuara

Teknika 1- Përforsimi pozitiv. *Përshkrimi:* Dhënia e shpërblimeve apo privilegjeve të tjera si përgjigje ndaj kryerjes së një sjellje të dëshiruar. *Shembull:* Fëmija përmbush një detyrë të përcaktuar nga mësuesi apo prindi dhe lejohet të luajë në kompjuter.

Teknika 2 - Time out. *Përshkrimi:* Të ndalosh apo të mos lejosh fëmijën të kryejë aktivitetin e preferuar, si rezultat i faktit se sjellja e tij është e padëshirueshme. *Shembull:* Fëmija godet vëllain dhe si rezultat ai ndëshkohet, duke mos e lejuar të shikojë televizor gjatë gjithë ditës.

Teknika 3 - Kostoja e përgjigjes. *Përshkrimi:* Tërheqja e shpërblimeve dhe privilegjeve si rezultat i kryerjes së një sjellje të padëshiruar. *Shembull:* Fëmija nuk do dalë përjashta për të luajtur me shokët, nëse nuk përfundon detyrat e shtëpisë.

Teknika 4 - Token economy. *Përshkrimi:* Është një sistem ekonomizimi për shpërblimet dhe ndëshkimet. Konsiston në dhënien e disa xhetonave për çdo sjellje të dëshiruar, që më pas konvertohen në shpërblime konkrete. *Shembull:* Fëmija fiton yje kur qëndron ulur në karrige gjatë ngrënies dhe i humbet ato kur largohet nga karrigia. Nëse fëmija ka mbledhur 10 yje, ai do të shkojë tek këndi i lojërave.

Rezultatet dhe diskutimet

Të dhënat e mbledhura nga anketat dhe vëzhgimet në klasë treguan një përmirësim të ndjeshëm në performancën akademike dhe sjelljen e nxënësve me ADHD që ishin pjesë e Planeve të Edukimit Individual (PEI). Nxënësit që përfituan nga këto plane të personalizuara treguan një rritje të ndjeshme në notat e tyre, si dhe një reduktim të sjelljeve impulsive dhe pavëmendjes gjatë orëve të mësimi. Këto rezultate janë mbështetur nga vëzhgimet e mësuesve, të cilët raportuan përmirësime të dukshme në përqendrimin dhe përfshirjen e nxënësve në aktivitetet mësimore. Intervistat dhe anketat e kryera me mësuesit treguan se trajnimet e specializuara kanë pasur një ndikim të rëndësishëm në aftësitë e tyre për të menaxhuar klasat me nxënës me ADHD. Mësuesit që morën pjesë në këto trajnime raportuan një përmirësim të ndjeshëm në njohuritë dhe aftësitë e tyre për të përdorur teknika të ndryshme për menaxhimin e sjelljes dhe përmirësimin e vëmendjes së nxënësve. Trajnimet përfshinin strategji të tilla si përdorimi i shpërblimeve, ndarja e detyrave në pjesë më të vogla dhe përdorimi i ndihmës vizuale për të mbajtur nxënësit të përqendruar.

Një tjetër rezultat i rëndësishëm i këtij studimi ishte rëndësia e përfshirjes dhe mbështetjes së prindërve në procesin edukativ të fëmijëve me ADHD. Intervistat me prindërit treguan se ata që ishin të përfshirë në hartimin dhe zbatimin e PEI-ve të fëmijëve të tyre kishin një kuptim më të mirë të nevojave të fëmijës dhe ishin më të aftë për të ofruar mbështetje në shtëpi. Prindërit gjithashtu raportuan një përmirësim të marrëdhënieve të tyre me mësuesit dhe një rritje të besimit në aftësitë e shkollës për të menaxhuar ADHD-në.

Analiza e dokumenteve shkollore, përfshirë PEI-të dhe raportet e vlerësimeve, tregoi se shkollat që zbatojnë praktika të strukturuar dhe të personalizuara për nxënësit me ADHD kanë një qasje më efektive ndaj menaxhimit të këtij çrregullimi. PEI-të që përfshinin objektiva të qarta dhe strategji specifike për mbështetjen e nxënësve ishin më të suksesshme në përmirësimin e rezultateve akademike dhe sjelljes së nxënësve.

Pas hartimit të personalizuar të PEI, ndryshimet konkrete që vërehen përfshijnë përmirësime të dukshme si në fushën sociale, ashtu edhe në atë shkollore. Përpara hartimit të PEI, nxënësit preferonin të uleshin në bankën e fundit larg fëmijëve, kishin vështirësi në zbatimin e rregullores së klasës dhe nuk merrnin pjesë në aktivitete të përbashkëta. Në aspektin akademik, ata përballeshin me vështirësi në shkrim dhe lexim, kryerjen e veprimeve matematikore dhe përqendrimin në realizimin e detyrave. Pas hartimit të PEI, nxënësit filluan të ulen në bankën e parë me shokët e tyre, të respektojnë rregulloren e shkollës dhe të marrin pjesë aktive në aktivitetet festive, edukative dhe argëtuese të organizuara në klasë dhe në shkollë. Në aspektin akademik, ata shkruajnë dhe lexojnë në përputhje me PEI-in, kryejnë veprime matematikore sipas objektivave të përcaktuara dhe realizojnë detyrat në grup, duke treguar një nivel më të lartë përqendrimi dhe përgjegjësie.

Përfundime

Ndikimi i PEI-ve në performancën e nxënësve: Rezultatet e këtij studimi konfirmojnë rëndësinë e PEI-ve në përmirësimin e performancës akademike dhe të sjelljes së nxënësve me ADHD. Personalizimi i qasjeve edukative në bazë të nevojave specifike të çdo nxënësi është thelbësor për të arritur rezultate pozitive. Kjo gjetje është në përputhje me literaturën ekzistuese që sugjeron se ndërhyrjet e personalizuara janë më efektive se qasjet e përgjithshme.

Trajnimet për mësuesit: Ndikimi pozitiv i trajnimeve për mësuesit tregon se investimi në zhvillimin profesional të stafit edukativ është një komponent kyç për menaxhimin e suksesshëm të ADHD-së në shkollë. Trajnimet duhet të jenë të vazhdueshme dhe të përfshijnë përditësime mbi praktikën më të mira dhe hulumtimet e reja në këtë fushë. Për më tepër, është e rëndësishme që shkollat të krijojnë një kulturë mbështetëse ku mësuesit të ndihen të fuqizuar për të eksperimentuar me strategji të reja dhe të ndajnë përvojat e tyre.

Roli i prindërve: Përfshirja e prindërve është e domosdoshme për suksesin e ndërhyrjeve edukative për fëmijët me ADHD. Studimi tregon se bashkëpunimi i ngushtë midis shkollës dhe familjes përmirëson ndjeshëm rezultatet për nxënësit. Prindërit që janë aktivisht të përfshirë në procesin e edukimit të fëmijëve të tyre kanë më shumë gjasa të krijojnë një mjedis mbështetës dhe strukturor në shtëpi, që është i nevojshëm për suksesin e fëmijës.

Krijimi i një kulture gjithëpërfshirëse: Përveç strategjive specifike të ndërhyrjes, krijimi i një kulture shkollore gjithëpërfshirëse që promovon mirëkuptimin dhe pranimin e diversitetit të nevojave të nxënësve është thelbësor. Shkollat që arrijnë të ndërtojnë një mjedis mbështetës dhe të gjithëpërfshirës kanë më shumë gjasa të kenë sukses në menaxhimin e ADHD-së dhe përmirësimin e rezultateve akademike dhe sociale të nxënësve.

Kufizimet dhe rekomandimet për kërkime të ardhshme: Një kufizim i këtij studimi është se ai është kryer në një qytet të vetëm dhe mund të mos jetë përfaqësues për të gjitha shkollat. Kërkimet e ardhshme duhet të përfshijnë kampione më të mëdha dhe të diversifikuara për të përcaktuar më mirë rezultatet. Gjithashtu, studimet afatgjata mund të ofrojnë një kuptim më të mirë të ndikimit afatgjatë të PEI-ve dhe trajtimeve të tjera të ADHD-së.

BIBLIOGRAFIA

- Angold, A., Erkanli, A., Egger, H., & Costello, J. (2000). *Stimulant treatment for children: A community perspective*, në *Journal of Child and Adolescent Psychiatry*, 39(8): 975-984.
- Barkley, R. (1990). *Attention deficit/hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment*, New York: Guilford Press.
- Barkley, R. (1997). *ADHD and the nature of self-control*, New Jersey: Guilford.
- Barkley, R. A. (1988). *The effects of methylphenidate on the interactions of preschool ADHD children with their mothers*, në *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27(3), 336-341.
- Barkley, R. A. (1997). *ADHD and the nature of self-control*, New York: Guilford Publications.
- Bauermeister, J., Canino, G., Bravo, M., Ramirez, R., Jensen, P.S., Chavez, L. (2003). *Stimulant and psychosocial treatment of ADHD in Latino/Hispanic children*, në *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42(7): 851-855.
- Bell Barnett, K. (2012). *Dosed: The Medication Generation Grows Up*, Boston: Beacon Press.
- Blew, H. & Kenny, G. (2006). *Attention Deficit Hyperactivity Disorder: The current debate and neglected dimensions*, në *Journal of Child Healthcare*, 10(3): 251-263.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC) Report. (2002). *Attention deficit disorder and learning disability*, United States, 1997-98. Vital and health statistics, Series 10, No. 206, www.cdc.gov/nchs.
- Conrad, P. (1975). *The discovery of hyperkinesis: Notes on the medicalization of deviant behavior*. *Social Problems*, 23: 12-21.
- Conrad, P. (1976). *Identifying hyperactive children: The medicalization of deviant behaviour*, Lexington, MA: Lexington Books.
- Cooper, P. (2001). *Understanding AD/HD: A brief critical review of the literature*. *Children and Society*, 15, 387-395.
- Elliott, C. (1993). *The tyranny of happiness: ethics and cosmetic psychopharmacology*, në E. Parens, E. (Ed.). (1998). *Enhancing human traits: ethical and social implications*, Washington, DC: Georgetown University Press.
- Foy, J., & Earls, M. (2005). *A process for developing community consensus regarding the diagnosis and management of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder*. *Pediatrics*, 115: 97-104.
- Fuemmeler, B. F., Østbye, T., Yang, C., McClernon, F. J., & Kollins, S. H. (2010). *Association between attention-deficit/hyperactivity disorder symptoms and obesity and hypertension in early adulthood: a population-based study*, në *International Journal of Obesity*, doi:10.1038/ijo.2010.214. 26 Oct.
- Goddard Blythe Sally (2009) *Attention, Balance and Coordination: the ABC's of learning success*, 1st Edition.
- Molina B., Hinshaw S., Swanson J., Arnold, L., Vitiello, B., Jensen, P., Epstein, J., Hoza, B., Hechtman, L., Abikoff, H., Elliott, G., Greenhill, L., Newcorn, J., Wells, K., Wigal, T., Severe, J.,

- Gibbons, R., Hur, K., Houck, P., & The MTA Cooperative Group. (2009). *The MTA at 8 years: prospective follow-up of children treated for combined type ADHD in a multisite study*, në *Journal of the American Academy of child and Adolescent Psychiatry*, 48, 484-500.
- MTA Cooperative Group. (2004). *National Institute of Mental Health Multimodal Treatment Study of ADHD Follow-up: 24-Month Outcomes of Treatment Strategies for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder*. *Pediatrics*, 113(4), 754-761.
- Olfson, M., Gameroff, M., Marcus, S., & Jensen, P.S. (2003). *National trends in the treatment of Attention Deficit Hyperactivity Disorder*, në *American Journal of Psychiatry*, 160(6): 1071-1077.
- Polanczyk, G., De Lima, M. S., Horta, B. L., Biederman, J., & Rohde, L. A. (2007). *The worldwide prevalence of ADHD: a systematic review and metaregression analysis*, në *The American Journal of Psychiatry*, 164, 942-948.
- Rowland, A., Lesesne, C., & Abramowitz, A. (2002). *The epidemiology of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD): A public health view*. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 8: 162-170.
- Shrag, P., & Divoky, D. (1975). *The myth of the hyperactive child*. New York: Pantheon.
- Sonuga-Barke, E. J. (2005). *Causal models of attention deficit/hyperactivity disorder: from common simple deficits to multiple developmental pathways*. *Biological Psychiatry*, 57, 1231e1238.
- Udhëzues / Manual praktik për hartimin dhe zbatimin e Planit Edukativ Individual (Pei). 2017. Agjencia Italiane e Bashkëpunimit për Zhvillim dhe Save the Children në partneritet me shoqatën “Mbrotjtja e të Drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuara” (MEDPAK) dhe Ministrinë e Arsimit dhe Sportit (MAS). Manuali është vlerësuar nga Instituti i Zhvillimit të Arsimit.
- Vasconcelos MM, Werner J JR, & Malheiros AF. (2009). *Attention deficit hyperactivity disorder prevalence in an inner city elementary school* në *Arq Neuropsiquiatr* 61:67-73.